

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

БОЙЧУК А. Ю.,
кандидат юридичних наук, суддя
(Кіровський районний суд
м. Кіровограда)

УДК 340.15(477):(34.03:349.6)

**СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРИРОДИ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД**

Висвітлено стан досліджень юридичної відповідальності за правопорушення проти природи в період існування Радянської України. Виділено вісім напрямів, згідно з якими проводились розробки цієї проблеми. Характерною рисою наукової літератури була наявність значного числа комплексних досліджень, у яких знайшли відображення питання, пов'язані з конкретними природними об'єктами, видами правопорушень та мірами відповідальності. Показано наявність значної кількості дисертаційних досліджень, присвячених найбільш складним питанням юридичної відповідальності в цій сфері.

Ключові слова: юридична відповідальність, радянський період, охорона природи, правопорушення, наукова література.

Рассмотрено состояние научных исследований юридической ответственности за правонарушения против природы в период существования Советской Украины. Выделено восемь направлений, согласно которым проводились разработки этой проблемы. Характерной чертой научной литературы было наличие значительного числа комплексных исследований, в которых нашли отражение вопросы, связанные с конкретными природными объектами, видами правонарушений и мерами ответственности. Показано наличие значительного количества диссертационных исследований, посвященных наиболее сложным вопросам юридической ответственности в этой сфере.

Ключевые слова: юридическая ответственность, советский период, охрана природы, правонарушения, научная литература.

The article deals with the state of research of legal responsibility for offenses against nature during the existence of Soviet Ukraine. There are eight directions for this problem. A characteristic feature of the scientific literature was the existence of a significant number of comprehensive studies that reflected issues related to specific natural objects, types of offenses and liability measures. There is a significant number of dissertations devoted to the most complex issues of legal responsibility in this field.

Key words: legal responsibility, Soviet period, nature protection, offenses, scientific literature.

Вступ. Актуальність теми дослідження пов'язана з двома причинами. По-перше, це різке збільшення кількості правопорушень проти природи, яке фіксується в сьогоднішній Україні. Такий стан речей є результатом системної кризи, яка охопила політику,

економіку, соціальну сферу та призводить до явищ, які загрожують національній безпеці України. По-друге, результатом низької ефективності законодавства є знищення об'єктів природи, погіршення їх стану та втрата багатьох її елементів. Причиною такого явища є недостатня кількість теоретичних досліджень, пов'язаних з цим інститутом, його принципами та ознаками. Значну допомогу у вирішенні цих питань може надати розгляд наукових досліджень, проведених у часи існування Радянської України. Такий підхід дає змогу уникнути помилок, які вже мали місце в минулому, та вдосконалити чинне законодавство, що регламентує юридичну відповідальність за правопорушення в цій сфері.

Аналіз публікацій показує, що наукові дослідження та розробки з цієї проблеми проводили: О. К. Голичинков, Е. І. Єфімова, В. І. Івакін, М. Д. Казанцев, М. І. Краснов, В. Л. Мунтян, В. В. Петров, Б. Г. Розовський, Ю. С. Шемшученко, А. С. Шестерюк та ін. Незважаючи на наявність праць цих учених з даної проблематики, ця проблема потребує більш детального вивчення та виявлення історичних тенденцій розвитку таких досліджень.

Постановка завдання. Метою роботи є вивчення стану наукових досліджень юридичної відповідальності за правопорушення проти природи в радянський період.

Результати дослідження. Викладення матеріалів дослідження слід розпочати з того, що наукові розробки стосовно юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи розпочалися в 60-х роках минулого століття. Фактором, який сприяв активізації таких досліджень, стало прийняття 30 червня 1960 р. Закону «Про охорону природи Української РСР», у якому Глава IX присвячувалась цьому питанню, але без викладення конкретних мір відповідальності [1]. При розгляді наукових досліджень необхідно, по-перше, звернути увагу на ту обставину, що основним теоретичним постулатом радянської моделі права була наявність державної власності на всі об'єкти природи. По-друге, тодішні ідеологи виходили з поняття соціалістичного природокористування, яке означало планову організацію використання природних ресурсів та гуманістичний світогляд стосовно природи. На практиці, як зазначає В. Є. Борейко, такі положення не відповідали дійсності з причини того, що комуністична влада часто давала згоду на скиди стічних вод, хижацькі рубки лісу, знищення деяких видів тварин та птахів [2]. Розгляд проведених наукових досліджень показує наявність таких напрямів: 1) загальнотеоретичні розробки; 2) охорона землі; 3) надр; 4) водних об'єктів; 5) пам'яток природи; 6) лісів; 7) охорона тварин, птахів, риб; 8) регіональні дослідження.

1) Загальнотеоретичні розробки. Однією з перших праць у цій сфері стала праця В. Л. Мунтяна «Правова охорона природи» 1966 р. У цій монографії вчений досліджував питання охорони ґрунтів, водойм, рибних запасів, лісів, повітря, заповідників, пам'яток природи та розглядав питання юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з цими об'єктами. У 1979 р. В. Л. Мунтян видав монографію «Правові основи охорони природи», в якій окремий розділ присвячувався відповідальності за порушення правил охорони природи. Вчений аналізував питання адміністративної відповідальності на підставі Указу Президії Верховної Ради Української РСР «Про подальше обмеження застосування штрафів, що накладаються в адміністративному порядку» від 15 грудня 1960 р., у якому регламентувалися розміри штрафів, що накладалися на службових осіб та громадян у разі порушення правил з охорони природи. Особливу увагу В. Л. Мунтян приділив питанням кримінальної відповідальності за такі злочини, звернувши увагу на недосконалість чинного КК УРСР 1960 р., а також одним із перших дослідив цивільно-правову відповідальність службових осіб та громадян у галузі охорони природи. У 1982 р. В. Л. Мунтян перевидав цю монографію вже під назвою «Правова охорона природи УРСР» і до змісту оновленого варіанта вніс доповнення з урахуванням нових нормативно-правових актів, які встановлювали відповідальність за правопорушення в цій сфері [3].

У цей історичний період в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького почала формуватися українська школа природоохоронного права. До числа досліджень,

виконаних у цій установі, належать праці: Ю. С. Шемшученка та В. Ф. Погорілка [4], Ю. С. Шемшученка [5], Ю. С. Шемшученка, В. Л. Мунтяна та Б. Г. Розовського [6], а також статті та підручники. У праці Ю. С. Шемшученка та В. Ф. Погорілка проведено аналіз поняття адміністративного проступку при порушенні природоохоронного законодавства та стадій адміністративного процесу притягнення правопорушників до відповідальності. В іншій праці Ю. С. Шемшученко розглядав питання відповідальності за порушення природоохоронного законодавства, особливості адміністративної відповідальності та види адміністративних стягнень. Праця Ю. С. Шемшученка, В. Л. Мунтяна та Б. Г. Розовського присвячена дослідженню використання адміністративної відповідальності, шляхам підвищення ефективності її використання, а також адміністративно-правовим мірам. Помітним внеском у цей напрям юридичної науки стали дослідження В. В. Петрова, який розглядав правову охорону в СРСР атмосферного повітря, вод, земель, надр, лісів, тваринного світу та кримінальну, адміністративну і цивільно-правову відповідальність.

Розгляд наукової літератури, присвяченої цій проблематиці, показує незначну кількість досліджень, у яких розглядаються питання історії виникнення, становлення та розвитку юридичної відповідальності за правопорушення проти природи. Прикладом такого дослідження є праця О. С. Колбасова, яка стала частиною монографії «Розвиток кодифікації радянського законодавства». У змісті цієї праці розглянуто питання юридичної відповідальності при проведенні в СРСР та союзних республіках кодифікації земельного, гірничого, водного та лісового законодавства. Значний інтерес для науковців становить праця О. М. Колотинської, в якій розглядаються питання охорони землі, вод, лісів, тваринного світу, надр, атмосферного повітря, курортних місцевостей і державних заповідників та наведений зміст багатьох законодавчих актів, у яких висвітлені міри відповідальності за правопорушення в цій сфері. Радянські науковці приділяли значну увагу дослідженням кримінально-правової відповідальності за правопорушення, пов'язані з об'єктами природи. До їх числа слід уважати належною монографію Ю. І. Ляпунова, який розглядав кримінально-правову охорону природи працівниками органів внутрішніх справ, досліджував поняття злочину у сфері охорони природи. Інший науковець, В. Д. Пакутін, досліджував кримінально-правову охорону природного середовища, розглядав систему кримінально-правових норм відповідальності за злочини проти природи, об'єкт та предмет злочинних посягань [7]. Питання кримінально-правової охорони природи в СРСР досліджувала П. Ф. Повеліцина, яка аналізувала судову практику розгляду справ, пов'язаних з такими злочинами, як забруднення водою, повітря, земель, надр, незаконні порубки лісу. Помітним внеском у цій сфері є праця Н. І. Титової, яка присвячена нормам Кримінального кодексу УРСР 1960 р. та розгляду змісту злочинів, пов'язаних з охороною ґрунтів, надр, водних ресурсів, рибних запасів, лісів, тваринного світу, заповідників та заказників, пам'яток природи, атмосферного повітря, зелених зон, курортних місцевостей [8]. Аналогічну спрямованість має праця, що її підготувала З. Г. Корчева, в якій розглядаються питання кримінальної відповідальності за злочини проти природи згідно з КК УРСР 1960 р. та проведений аналіз значної кількості Указів Президії ВР СРСР, УРСР, Постанов РМ УРСР, міністерств та відомств, у зміст яких входили норми юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи [9]. Важливе місце в проведенні таких досліджень посідає праця А. С. Шестерюка, який розглядав принципи правової охорони природи, компетенцію Союзу РСР і союзних республік у цій сфері, юридичну відповідальність за природоохоронні правопорушення, а також правове регулювання, відшкодування шкоди, заподіяної природі.

2) Охорона землі. Питання юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства в радянський період розглядали: Г. О. Аксеньонок, Б. В. Єрофєєв, П. Д. Індиченко, М. Д. Казанцев, М. І. Краснов, І. В. Павлов, В. І. Семчик, В. С. Шелестов, В. З. Янчук та ін. При цьому одним із перших розглядав це питання В. Л. Мунтян, який у своїй монографії «Правова охорона земель в УРСР» 1965 р. досліджував кри-

мінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність за погіршення стану, забруднення, самовільне захоплення земель. Юридичну відповідальність за порушення законодавства про землекористування вивчав А. А. Рябов, який за допомогою аналізу чинних у СРСР норм права розглядав особливості застосування адміністративної, кримінальної, цивільно-правової відповідальності [10].

У 60–70-х роках минулого століття почалося масове будівництво нових населених пунктів, що стало причиною появи правових досліджень у цій сфері. Так, Б. В. Єрофєєв присвятив монографію питанням правового режиму земельного фонду населених пунктів [11], В. П. Балезін – питанням використання земель у межах сільських населених пунктів, у змісті яких розглядалися питання юридичної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин [12]. Питання, пов'язані з юридичною відповідальністю в цій сфері, стали темою дисертаційного дослідження В. І. Семчика, який вивчав питання відповідальності за порушення цільового, раціонального використання, державного контролю, правового режиму різних категорій земель. О. В. Ізмайлова досліджувала санкції, що застосовуються до правопорушників у цій сфері [13]. І. К. Тупико розглядав питання незаконного захоплення земель та їх повернення [14]. Н. А. Сиродєєв вивчав історію земельного права [15]. Я. Я. Страутманіс займався ефективністю застосування норм юридичної відповідальності [16].

3) Охорона надр. Радянські дослідники багато уваги приділили питанням, пов'язаним з юридичною відповідальністю у сфері використання природних копалин та надр. Так, Б. А. Лісковец досліджував правове регулювання процесу проведення розвідок місць родовищ, покладів та юридичну відповідальність за правопорушення в цій сфері [17]. Інший науковець, Г. С. Башмаков, розглядав право використання надр у СРСР та особливості юридичної відповідальності згідно з чинним у СРСР та союзних республіках гірничим законодавством [18]. Багато уваги юридичній відповідальності в цій сфері приділяли у своїх працях: А. Заславська, яка аналізувала кримінальне та адміністративне законодавство цієї сфери; Н. А. Сиродєєв, що розглядав правовий режим надр, а також правове регулювання промислової розробки родовищ корисних копалин [19]. Дослідженню цієї проблеми були присвячені кандидатські дисертації: В. Г. Плахути стосовно правового забезпечення комплексного використання надр; А. Р. Мухамедова, який досліджував питання відповідальності за правопорушення державного надзору за використанням надр [20]; З. Х. Айткулова, котрий розглядав правову охорону надр у СРСР та юридичну відповідальність за правопорушення в цій сфері охорони природи.

4) Охорона водних об'єктів. Юридичну відповідальність відносно цього об'єкта природи розглядав О. М. Каверін, який досліджував радянське законодавство, зміст норм кримінальних кодексів союзних республік, у яких регламентувалися питання їх охорони, заборона на забруднення та заборона на скиди промислових та комунальних стоків [21]. Важливе значення у вирішенні цього питання мала праця О. С. Колбасова, в якій учений дослідив зміст та зібрав всесоюзні та республіканські нормативно-правові акти, присвячені юридичній відповідальності [22]. В іншій своїй монографії О. С. Колбасов досліджував доктрини охорони вод, теоретичні питання, пов'язані з правом на водокористування, та юридичну відповідальність за правопорушення, пов'язані з незаконним використанням вод, скидами стічних вод, забрудненням хімікатами та іншими небезпечними речовинами [23]. Інший радянський науковець, Л. О. Тимофєєв, досліджував зміст Основ водного законодавства Союзу СРСР та проаналізував загальний перелік правопорушень, за скоєння яких винні особи несуть кримінальну або адміністративну відповідальність. Учений виконав аналіз дій посадових осіб чи бездіяльності посадових осіб, які призвели до скоєння правопорушення [24]. В іншій праці Л. О. Тимофєєв розглядав питання правового регулювання багатоцільового використання природних вод і дослідив шляхи підвищення ефективності юридичної відповідальності за правопорушення в

цій сфері, а так само провів аналіз практики застосування адміністративної відповідальності та профілактики такого роду правопорушень [25].

Питанням діяльності державних органів з охорони вод присвячена монографія Ю. П. Беліченко та В. І. Волкова, в якій розглянуто форми і методи діяльності спеціалізованих органів з регулювання використання й охорони вод. Учені дослідили практику застосування водного законодавства та порядок притягнення до відповідальності осіб, винних у його порушенні. Новацією монографії стало включення в її зміст комплексу пропозицій, спрямованих на відшкодування збитків, заподіяних водним об'єктам у результаті дій посадових осіб та громадян.

5) Охорона пам'яток природи. Історія розвитку юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з цими природними об'єктами, мала дуже складну історичну динаміку. Незважаючи на те що перший декрет стосовно охорони пам'яток підписав В. І. Ленін 11 жовтня 1921 р., наукові розробки з цього питання почалися в 60-х роках минулого століття. Одним із перших таких досліджень стала праця В. К. Григор'єва, в якій він розглянув питання з охорони заповідників, курортних місцевостей, цінних пам'яток природи. Пізніше цю проблему досліджували у своїх працях Ю. С. Шемшученко, О. С. Колбасов, В. В. Петров, В. Л. Мунтян, С. А. Дьомін і В. Г. Ємельянова, які розглядали особливості радянського законодавства з охорони таких об'єктів. Помітним внеском у розробку цього питання стала праця В. Г. Ємельянової «Охорона заповідників, заказників, пам'яток природи», в якій доводилася необхідність збереження природних комплексів, а також проведено аналіз норм юридичної відповідальності за порушення правового режиму таких об'єктів [26]. Особливістю наукових розробок, присвячених цій проблемі, була наявність низки дисертаційних досліджень. Так, А. В. Антонов розглядав проблеми юридичної відповідальності та шляхи підвищення ефективності правових норм, що регулюють кримінальну, адміністративну та майнову відповідальність у цій галузі природоохоронної діяльності. Автор запропонував доповнити ст. 230 КК РРФСР і відповідні статті КК інших союзних республік шляхом урахування ступеня значущості постраждалих від незаконних природних об'єктів. У свою чергу Ю. Хураєв розглянув питання правової охорони державних пам'яток природи. Автор досліджував статус особливо охоронюваних природних територій та організаційно-правові форми заповідання об'єктів природи. На думку Ю. Хураєва, чинне законодавство потребує застосування більш жорстких норм юридичної відповідальності за знищення таких об'єктів, маючи на увазі їх унікальність і неможливість відновлення в первозданному вигляді.

У дисертації Ю. А. Жураєва розглядаються питання ролі пам'яток природи в системі особливо охоронюваних природних територій, правовий порядок їх створення. Автор проаналізував діяльність державних органів, що відповідають за збереження об'єктів природно-заповідного фонду, та розглянув низку аспектів юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з ними.

6) Охорона лісів. З огляду на ту обставину, що Україна є малолісистою країною, у радянський період проводилось багато досліджень, пов'язаних з юридичною відповідальністю у сфері охорони цього природного ресурсу. Значний внесок у вирішення цієї проблеми зробив В. Л. Мунтян, який видав монографію «Правова охорона лісів Української РСР» у 1960 р. Один із розділів цієї праці присвячувався питанням відповідальності за лісопорушення та розгляду змісту статей Кримінального кодексу УСРР 1927 р., Кримінального кодексу УРСР 1960 р., Адміністративного кодексу 1928 р. та змісту статей інших нормативно-правових актів. Незважаючи на панування комуністичної ідеології, В. Л. Мунтян робить висновки про низьку ефективність роботи органів влади, міліції, прокуратури, а також судів у сфері правової охорони лісів. Автор показує наявність численних фактів повернення судами кримінальних справ, які мали ознаки кримінальних злочинів, неправомірну заміну кримінальних видів покарань на адміністративні та передачу справ до товариських судів.

Дослідженню питань юридичної відповідальності за лісопорушення була присвячена монографія В. К. Глистина, до змісту якої входив розділ 6, у якому розглядалась кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з лісами [27]. Незважаючи на те що в цій праці розглядалися положення КК РРФСР, дане дослідження становить значний інтерес, бо диспозиції відповідних статей українського і російського кодексу багато в чому збігалися.

Заслужують на увагу дослідження знаного радянського фахівця з лісового права Е. І. Немировського, який опублікував низку праць, присвячених відповідальності за лісопорушення. Це наукові статті стосовно законодавства про кримінальну, адміністративну відповідальність у лісовій сфері, дослідження вимог пожежної безпеки в лісах [28], а також монографія, присвячена загальним питанням правової охорони лісів [29]. Праці Е. І. Немировського містять цілу низку пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з охорони лісів. Слушність цих пропозицій ґрунтується на значному практичному досвіді автора, бо багато років учений працював на посаді начальника юридичного відділу Державного комітету лісового господарства СРСР. Юридична відповідальність за лісопорушення розглядалась у монографії Н. І. Титової [30], у зміст якої ввійшов розділ стосовно кримінальних та адміністративних норм, пов'язаних з охороною лісів. У свою чергу в монографії З. Г. Корчевої [31] кримінально-правова охорона лісів розглядалась в розділі «Посягання на суспільні відносини в галузі охорони рослинного світу», в якому був проведений аналіз чинного кримінального та адміністративного законодавства в Радянській Україні. Інший автор, Р. К. Гусєв, досліджував правову охорону лісів та провів порівняльний аналіз Кримінальних кодексів різних союзних республік: Росії, України, Литви, Латвії, Узбекистану, Азербайджану, Вірменії та Молдови [32]. Значний внесок у дослідження кримінальної відповідальності за незаконну рубку лісу зробив відомий український учений С. Б. Гавриш, який розглядав об'єкт злочину, об'єктивну і суб'єктивну сторони незаконної рубки, застосування покарань за даний вид злочину [33].

7) Охорона тварин, птахів, риб. У радянський період юридична відповідальність за знищення цінних тварин, птахів, риб регламентувалася правилами полювання та рибної ловлі. Такий підхід знайшов своє відображення в дослідженнях юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з браконьєрством. При цьому дана проблема розглядалась в контексті загальних проблем правопорушень у сфері охорони природи, які розробили П. Ф. Повеліцина, П. Т. Нікіпелов, В. Д. Покутін, Ю. І. Ляпунов. Так, П. Т. Нікіпелов досліджував кримінально-правову охорону природи та аналізував положення КК РРФСР стосовно незаконного полювання. У свою чергу Ю. І. Ляпунов розглядав проблему незаконного полювання, вилову диких тварин, проведення рибного та тваринного промислу. Інша дослідниця, П. Ф. Повеліцина, аналізувала нормативно-правові акти, Укази Президії Верховної Ради СРСР стосовно правил полювання, незаконного зайняття тваринним, рибним та іншими видами промислів. Особливості регламентацій незаконного полювання, відповідальність за злочини в цій сфері згідно з Кримінальним кодексом РРФСР вивчав В. Д. Покутін. Учений досліджував такі ознаки злочину, як полювання без належного дозволу, у заборонених місцях, у заборонений термін, забороненими знаряддями і способами, а так само полювання на тварин, які вважаються особливо цінними.

Питанням боротьби з браконьєрством та юридичній відповідальності за правопорушення присвятили свої кандидатські дисертації Б. М. Звонков, Г. Г. Булатов, В. К. Глистин, Ю. С. Богомягков. Так, Б. М. Звонков розглядав диспозиції статей стосовно відповідальності за цей вид правопорушення та дійшов висновку, що більшість з них має бланкетний характер, тобто такі положення потребують прийняття окремих правил, інструкцій, циркулярів, порушення яких може передбачати кримінальну, адміністративну або цивільно-правову відповідальність. Інший науковець, В. К. Глистин, присвятив свою роботу відповідальності за браконьєрство та запропонував передачу мисливської інспекції вжиття адміністративних заходів впливу до порушників. У свою чергу Г. Г. Булатов розглядав судову практику використання норм юридичної відповідальності

за незаконне полювання, доводив необхідність розширення списку заборонених до полювання диких звірів та птахів. У кандидатській дисертації Ю. С. Богомякова в одному з розділів розглядається питання юридичної відповідальності за браконьєрство. Автор звертає увагу на недосконалість диспозиції ст. 166 КК РРФСР і відповідних статей КК союзних республік, які не у всіх випадках дозволяють притягнути винних у браконьєрстві до кримінальної відповідальності. Вчений доводить необхідність удосконалення галузевих норм, інструкцій, правил, які регламентують порядок полювання.

8) Регіональні дослідження. При розгляді цього напрямку необхідно зазначити, що Радянський Союз становив собою величезну країну з різними фізико-географічними умовами та об'єктами природи. У 60-х роках минулого століття почалася розробка доктринальних підходів стосовно моделей юридичної відповідальності в союзних республіках. Так, відносно УРСР такі дослідження проводили З. Г. Корчева, В. Л. Мунтян, Б. Г. Розовський, Н. І. Титова, Ю. С. Шемшученко, Молдавської РСР – Ю. І. Тютекін, Х. І. Шварц, Грузинської РСР – М. С. Ломсадзе, Казахської РСР – С. С. Константи́ніді. Відомий український юрист В. Л. Мунтян одним із перших досліджував поняття правової охорони природи з урахуванням регіональних особливостей, правовий режим окремих природних об'єктів та доктрину юридичної відповідальності за правопорушення в цій сфері [34, с. 21]. Аналогічним чином відносно Молдавської РСР Ю. І. Тютекін і Х. І. Шварц розробляли правову доктрину охорони природи, поняття, проблеми юридичної відповідальності та принципи захисту її окремих об'єктів [35, с. 56]. Проводячи розробки природоохоронних доктрин у Грузинській РСР, М. С. Ломсадзе розглядав її відображення в кримінальному та адміністративному законодавстві та доводив, що державна політика повинна забезпечувати юридичну відповідальність за правопорушення в цій сфері [36, с. 48]. Значний обсяг досліджень юридичної відповідальності за правопорушення у сфері природи в Казахській РСР провів С. С. Константи́ніді, який досліджував норми Кримінального кодексу КРСР та адміністративну відповідальність згідно з чинним у цій республіці законодавством.

За результатами проведеної роботи можна зробити такі **висновки**:

I. Показано доцільність систематизації наукової літератури за такими напрямками: 1) загальнотеоретичні розробки; 2) охорона землі; 3) надр; 4) водних об'єктів; 5) пам'яток природи; 6) лісів; 7) охорона тварин, птахів, риб; 8) регіональні дослідження. II. Характерною рисою наукових досліджень, проведених у радянський період, є викладення проблем юридичної відповідальності за правопорушення у вигляді комплексних праць. Показано, що їх особливістю була наявність розділу, в якому розглядалась державна власність на природні ресурси, зміст правопорушень розглядався з точки зору її охорони. III. Характерною особливістю наукової літератури є наявність значної кількості дисертаційних досліджень, присвячених проблемам формування інституту юридичної відповідальності за правопорушення у сфері довкілля.

Список використаних джерел:

1. Про охорону природи Української РСР : Закон УРСР від 30 червня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1960. – № 23. – Ст. 175.
2. Борейко В. Е. История охраны природы Украины. X век – 1980 г. / В. Е. Борейко. – К. : Киев. екол.-культ. центр, 2001. – 544 с.
3. Мунтян В. Л. Правовая охрана природы УССР. Киев: Вища шк., 1982. 231 с.
4. Шемшученко Ю. С., Погорілко В. Ф. Адміністративно-правова охорона природи Української РСР. Київ: Наук. думка, 1973. 128 с.
5. Шемшученко Ю. С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СССР. Киев: Наук. думка, 1976. 276 с.
6. Шемшученко Ю. С., Мунтян В. Л., Розовский Б. Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. Киев: Наук. думка, 1978. 280 с.

7. Пакутин В. Ответственность за незаконную охоту. Социалистическая законность. 1979. № 9. С. 26–28.
8. Титова Н. І. Відповідальність за порушення законодавства про охорону природи. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1973. 214 с.
9. Корчева З. Г. Уголовно-правовая охрана природы в УССР. Харьков, 1975. 83 с.
10. Рябов А. А. Ответственность за нарушение законодательства о землепользовании. Москва: Юрид. лит., 1981. 88 с.
11. Ерофеев Б. В. Правовой режим земель городов. Москва: Юрид. лит., 1976. 200 с.
12. Балезин В. П. Правовой режим земель сельских населенных пунктов. Москва: Изд-во МГУ, 1972. 224 с.
13. Измайлов О. В. Ответственность за нарушение земельного законодательства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1973. – 23с.
14. Тупико И. К. Незаконное занятие земли и меры борьбы с ним по советскому праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1974. -26 с.
15. Сыродоев Н. А. История земельного права. Известия вузов. Правоведение. 1999. № 4. С. 238–251.
16. Страутманис Я. Я. Эффективность земельного законодательства. Советское государство и право. 1974. № 12.
17. Лисковец Б. А. Правовое регулирование разведок и разработок месторождений полезных ископаемых в СССР. Москва, 1960. – 119 с.
18. Башмаков Г. С. Право пользования недрами в СССР. Москва: Наука, 1974. 156 с.
19. Сыродоев Н. А. Правовой режим недр. Москва: Юрид. лит., 1969. 168 с.
20. Мухамедов А. Р. Государственный горный надзор за исполнением недр: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1978. – 150 с.
21. Каверин А. М. Правовая охрана вод от загрязнения. Москва: Юрид. лит., 1977. 104 с.
22. Колбасов О. С. Законодательство о водопользовании в СССР (проблемы совершенствования советского законодательства об использовании водных ресурсов). Москва: Юрид. лит., 1965. 167 с.
23. Колбасов О. С. Водное законодательство в СССР. Москва: Юрид. лит., 1972. 216 с.
24. Тимофеев Л. А. Правовая охрана водных ресурсов в условиях научно-технического прогресса. Правоведение. 1976. № 3. С. 53–59.
25. Тимофеев Л. А. Комплексное использование вод. Правовые вопросы / под ред. В. Н. Демьяненко. Москва: Наука, 1985. С. 1–8.
26. Емельянова В. Г. Охрана заповедников, заказников, памятников природы. Москва: Юрид. лит., 1975. 65 с.
27. Глистин В. К. Ответственность за лесонарушения. / В. К. Глистин // М: Юридическая литература – 1964. – 56 с.
28. Немировский Е. И. Правовые средства в борьбе с нарушениями требований пожарной безопасности в лесах / Е. И. Немировский, А. М. Качнов. – Лесное хозяйство. – 1990. – №7. – С. 61-63.
29. Немировский Е. И. Правовая охрана лесов / Е. И. Немировский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Россельхозиздат, 1987. – 112 с.
30. Тітова Н. І. Відповідальність за порушення законодавства про охорону природи / Н. І. Тітова // Вид-во Львівського ун-ту. – 1973. – 220 с.
31. Корчева З. Г. Уголовно-правовая охрана природы в УССР: Учебное пособие / З. Г. Корчева. – Харьков : Вища школа, 1975. – 83 с.
32. Гусев Р. К. Правовая охрана лесов в СССР / Р. К. Гусев. – М.: Знание, 1974. – 64 с.
33. Гавриш С. Б. Предмет незаконной порубки лісу / С. Б. Гавриш // Радянське право. – 1980. – №1. – С. 63-66.
34. Мунтян В.Л. Правова охорона природи Української РСР. – К., 1966. – 78 с.
35. Шварц Х. И., Тютюкин Ю. И. Правовая охрана природы Молдавии. – Кишинёв, 1964. – 82 с.
36. Ломсадзе Н. С. Правовое регулирование природы в Грузинской ССР. – Тбилиси, 1964. – 92 с.

